

## KORKUDAN VE YOKSULLUKTAN KURTULMA HÜRRİYETLERİ

Yazan: Doçent Bahri SAVCI

1 — Umumiyetle ferдин şahsına bağlı haklar mefhumu ve bu telakkinin, mudil hayat şartları karşısında kifayetsizliği:

Demokrasi, Devlet hayatı içinde insan şahsına lâıyk olduğu ehemmiyeti veren siyasi ve içtimai prensipler üzerine oturmuştur. Bu prensipler, siyasi ve hukukî ifadelerini Amerikan ve Fransız beyannamelerinde ve bilhassa Fransız inkılâbının ferdi hak ve hürriyetler hakkında koyduğu mevzuatta bulmuştur. Fakat bütün bu prensipler ve onların tatbik imkânlarını arayan mevzuat, hareket noktası olarak, sosyal hayat içinde, birbirinden mücerret olarak itibar nazarına alınan insan şahsiyetini ele almıştır. Büyük inkılap; insanı, sosyal zaruretlerin ve münasebetlerin içine sürüklediği şerait ve kadro içinden ziyade, filozofik bir zaviyeden anlamağa uğraşmış ve insanı, mücerret varlığına bağlı, mücerret kıymetleri ile ele almıştır. İşte gerçekleştirmeğe uğraştığı siyasi ve hukukî teşkilât da insan realitesinin bu mücerret mahiyetinden çıkan ve mücerret mahiyetine bağlı salâhiyetleri, imkânları, müsaadeleri ve imtiyazları temin etmek maksadını gütmüştür.

Fakat bu günün insan meseleleri, daha başka bir mahiyet göstermektedir. Bugün, insan, sırf beşeri şahsiyetine bağlı hakların filozofik münakaşası ve bu plânda kabulü ile iktifa edemez. İnsan, sırf bir beşeri şahsiyet olarak kendisine tanınan imkânlar ve salâhiyetlerle, hayatın mudil ve güç şartları içersine atılamaz. Bu günün insanını, sadece, 1789 tipindeki haklarla tatmin etmek mümkün değildir. İnsan, bugün, gittikçe şartları ağırlaşan bir sosyal kadro içinde yaşamakta ve sadece, siyasi ve medeni hukuk münasebetleri sahasında elde ettiği müsaadelerle varlığına bağlı ihtiyaçlarını giderememektedir. Beşeri şahsiyet artık, sadece, 1789 modeli haklara dayanarak ve bu hakları kullanarak, fizik, fikrî, moral varlığını devam ve inkişaf ettiremez. Bugün insana, bunları aşan imkânlar, salâhiyetler ve imtiyazlar tanımak lâzımdır. En yeni çağın, bütün devirlerden daha ağır şartlarına göğüs germek zorunda olan insana, daha geniş ve etraflı himayeler getirmek lâzımdır. En yeni çağın, insan şahsiyetini idrak hususunda yaptığı cehit, geniş ölçüde onun sosyal cephesini ele almakta ve her gün daha mudil, daha vahim şartlar içinde sosyal varlığını idameye çalışan insana,

bu mudillik ve vahamet derecesine denk himayeler getirmek zorunda kalmaktadır.

Bugün, ilmin, tekniğin ve bunların neticesi, sosyal hayatın inkişafı artmış ve bu artışa müvazi olarak da, insanların emrine tahsisi gereken vasıtaların ve imkânların da artması lâzım gelmiştir. Sosyal münasebetler bakımından insanın içinde bulunduğu kadro genişledikçe onu bekliyen tehlikeler, muhataralar da sahasını büyötmüştür. Bunun neticesi olarak, bu büyüyen tehlike ve muhataralardan, kötü akibetlerden kurtulma ve bunlara karşı korunma vasıtalarını da insanın emrine tahsis etme mecburiyeti meydana çıkmıştır. Bu vasıtalar, imkân ve salâhiyetler, insanın emrine tahsis edilmediği takdirde, bugünün mudil ve güç şartları içinde insanın emniyet vakıası sarsılacak, beşerî şahsiyetinin inkişafına yarıyan bütün kuvvetleri gerçekleştirme yollarını bulamayacaktır.

İşte, yeni devlet, bu zaruretlere göre teşkilatlanma, ve ferde, sosyal hayatın zaruretlerinden çıkan hukuku da tanımağa doğru gitmektedir.

Bu tekâmül hattını tanımak pek kolay olmamıştır. Bununla beraber, insana, sosyal hayatının zaruretlerinden çıkan birtakım sosyal hakların tanınması keyfiyetinin ilk izlerini, gene biraz gerilerde bulabiliriz. Meselâ; çalışma hakkından, daha inkilâb zamanında, bahsedildiğini görüyoruz. Filhakika, vatandaşın çalışma hakkı vardır. Cemiyet insana, bu fonksiyonunu, yani, alınının teri ile yaşama fonksiyonunu ifa imkanını vermelidir.

## II — Hakların sosyal mânada genişlemesi:

İşte bu gibi telâkkilerle, ferdin şahsına bağlı olan hak ve hürriyetler sosyal mânada genişlemeğe başlamıştır. Bu hareketin başlangıcını, daha inkılâp senelerinde görüyoruz. O tarihlerde, içtimai yardımın mukaddes bir borç olduğu, cemiyetin vatandaşlara çalışma imkânını vermesi, çalışamayacak bir hale geldiği zaman da mevcudiyetini idame vasıtalarını temin etmesi lüzumu ileri sürülüyordu. Böylece, sosyal haklardan sayılan «çalışma hakkı» ve «müşterek saadet» meseleleri, ihtilâl hatipleri ve gazetecileri tarafından sık sık münakaşa edilmeğe başlanmıştı.

Keza, Rome, 17 Nisan 1793 te Konvansiyona verdiği projede, sosyal haklardan bahsetmektedir. Fakak sosyal haklar meselesi, bilhassa, Robespier'in, gene 1793 te Konvansiyona takdim ettiği meşhur projesinde daha kuvvetle belirlemektedir. Condorcet ve Robespier'in fikirlerini gösteren bu projede, işsizlerin korunmasını, fakirlerin yardım görmesini derpiş eden hususlar birer hak halinde kuvvetle yer almaktadır.

Fakat ihtilale hâkim olan ferdiyetçi telâkki neticesi, bu sosyal haklar, nihayet, bazı münakaşalarda ve bazı projelerde zikredilmekle kalmıştır. Hu-

kukî vicdan, bunları duymuş olmakla beraber, bir tanzime kavuşturamamıştır. Çünkü ihtilalde ele alınan insan, bu sosyal cephesi ile gözüken insan değil, filozofik bir antite olarak telâkki edilen «mücerret insan» dır. Bu «mücerret insan» dan «sosyal vatandaş» a, yani, ferdiyetçi bakımdan bahis mevzuu olan haklar sisteminden, sosyal bakımdan dahis mevzuu olan haklar sistemine ihtilâl devrinde geçilememiştir. Lâkin 1848 lerde bu hususta biraz daha ilerlenmiştir.

Filhakika 1848 sıralarında, Fransız sosyalistleri, bilhassa, Louis Blanc, Condorcet ve Robespier'in fikirlerini gösteren projeden geniş ölçüde müphem olmuşlardır. Muvakkat hükümet de, iş hakkını tanzim edici ve işsizliği bertaraf edici tedbirler almıştır. Fakat 1848 in kanlı vakaları, bunların Anayasaya geçmesine mâni olmuştur. Bununla beraber, insanı sefaletten kurtarma hususundaki ana prensipler, sosyal haklar fikri unutulmamıştır; hatâ, Anayasada bazı izler de bırakmıştır.

Sosyal meseleler üzerinde büyük bir mütefekkir olarak tanınan Proudhon'da, 1848 sırasında ve sonraları, «iktisadi sahada bir 1789» meydana getirmenin zarureti ileri sürüyordu.

Görülüyor ki, artık hak ve hürriyetlerin mahiyetini anlayışta sosyal telâkki istikametine doğru bir genişleme vardır. Filhakika eskiden, «tabii, devredilmez, fertten önce var» sayılan haklar ve hürriyetler telâkkisi yanında, başka mahiyette birtakım haklar telâkkisi de kuvvetlenmeğe başlamıştır. Bu cereyan, yeni kamu hukuku nazariyelerinde görülecek ilmî münakaşaları hazırlamaktadır.

Artık, hukukî vicdanın yeni merhaleleri, hürriyetlere yeni bir sosyal telâkki getirmektedir. Bunu, bilhassa, 20'inci asırda ve Birinci Büyük Harpten sonra, kuvvetle görüyoruz. Bilhassa Birinci Büyük Harbten sonra, 1789, ve 1793 İnsan ve yurttaş hukuku listeleri eksik sayılmıştır. Sosyal hayatın inkişafı dolayısı ile doğmuş bulunan birtakım sosyal haklar daha vardır ki bunların da tanzime kavuşması lâzımdır.

Bu hareket Birinci Büyük Harbten sonra şöyle tekevvün etmiştir: Bilindiği üzere, harbten sonra. Monarşiden Cumhuriyete geçen Avrupa memleketlerinde demokrasi ve onu kuran burjuvazi zayıf kalmıştı. İşte bu sırada, meselâ Almanyada, cumhuriyeti, demokrasiyi, bolşevizme karşı, sosyalistler müdafaa etti. Bu hareket, tabii, Anayasalar üzerinde iz bıraktı. Mevcut bütün ferdi hürriyetlere, yani 1789'un ferdiyetçi anlayışına göre insana izafe edilen salâhiyet, imkân ve imtiyazlara, sosyal bir mahiyen atfedildi. Fakat bunun sebebi; sadece ve sadece, sosyalist görüşlerin Avrupada hâkim olması değildir. Sosyalistlerin, hiç iştirak etmedikleri yerlerde bile, sosyal haklar

Anayasalara girmiştir. Bu, yukarda söylebiğimiz sosyalist cereyanın tesirinden başka, şu sebeplerle de olmuştur:

1 — Sefaleti müdafaa eden liberal iktisatçılara karşılık: Malum olduğu üzere, liberal iktisatçılardan bazıları, sefaletin adeta lehinde bulunmuşlardır. 1876 sıralarında, Mektebin şefi vaziyetinde olan Dunoyer'ye göre: en iyi sosyal teşkilât içinde bile, sefalet ve müsavatsızlık, içtinabı imkânsız şeylerdir. Sefalet zaruri bir fenalıktır.

Léon Faucher'ye göre de: Sefaleti ortadan kaldırmağı istemek, Rabbaniyeti reddetmek demektir. Yer yüzünde kötülük mevcuttur. Kötülük beşerî hürriyetin neticesidir. İnsan aldanabilir, bu hataların sonunda da cezanın belirmesi lâzımdır. Bu ceza da maddi olarak servetin kaybıdır.

İşte sosyal hukuku müdafaa edenler ve onu mevzuata intikal ettirmeğe uğraşanlar, bu sefaletin karşısına, insanın mevcudiyetini devam ettirme hakkı halinde birtakım sosyal hakları ileri sürmüşler ve bunun Anayasalara geçmesine vesile olan cereyanı kuvvetlendirmişlerdir.

2 — Rus tecrübesinden kurtulma ve sosyalist cereyanların tehlikesini önleme isteği: Bundan başka şu sebep de vardır. Harbten sonra demokratik esasta yeni cumhuriyetlerin Anayasaları yapılırken; henüz zayıf olan ve bir kuvvetli orta sınıfa esaslı bir şekilde dayanamıyan memleketleri Rus tecrübesine katılmaktan men ve bu tecrübenin doğacak tahripkâr neticelerinden onları korumak için, bu aşırı sosyalist cereyanları önlemek lâzımdı. İşte bu maksatla, Kurucu Meclisler, bir önleme tedbiri olarak, bu sosyal haklar üzerinde durmağı faydalı bulmuş ve bu hususta insanlara tatminkâr mevzuat getirmeği lüzumlu saymıştır.

3 — Hukukun sosyal bir mefhum haline gelmesi: Fakat sosyal hakların Anayasalara girmesini temin eden esaslı amil şudur: Bu gün, artık, sosyal meselelerden hiçbir parti ve hükümeti regafül edemez. Yeni Anayasalar, böyle bir devirde yapılmıştır. 20'inci asırda artık şu bir hakikattir ki: hukuk sosyal bir mefhum olmuştur. Hukuk, artık, bütün sosyal cepheleri ile hayatın ta kendisidir. Bugün artık, klasik ferdi haklar doktrinini değiştirmiştir. Devlet, artık, ferdin yalnız hukukî istiklâlini tanımakla iktifa edemez. Bu hukukî istiklâlin yanında, ferdin sosyal istiklâli de vardır. Ve Devlet ferdin sosyal istiklâlini sağlamak için lüzumlu şeraiti toplamakla mükelleftir.

İşte bu zaruret altında kalınarak, Birinci Büyük Harbten itibaren, sosyal haklar serlevhası altında, vatandaşın, iş, çalışma, hayatını devam ettirme, sefaletten kurtulma haklarını tanzim eden hükümler, büyük ölçüde Anayasa mevzuatı haline gelmeğe başlamıştır.

Sosyal hakları tanzim etme bakımından en önde gelen Anayasalar; 1917 Meksika, 1919 Alman Anayasaları ile İspanyol Anayasası ve 1918 de başlayıp bazı tadillerden sonra 1936 da kemalini bulan Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Anayasasıdır. Bu son kanun bilhassa, ihtiyarlık, hastalık, malûliyet hallerinde, insanın maddi bir emniyet içinde bulunmasını sağlamağa uğraşmaktadır. Bu husustaki tedbirlerin hepsi devlet namına alınmakta, devlet namına sıbhat istasyonlarında meccanî tedavi imkânları temin edilmektedir. Fakat bu Sovyet misali üzerinde biraz tereddütle durmak lâzımdır: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği; ferdin yoksulluktan kurtulma imkânlarını; ferdî iktisat ve teşkilât yerine, sosyalist iktisat ve teşkilâtı koymak suretiyle gerçekleştirdiğini tasavvur etmektedir. Filhakika, sosyalist iktisat ve mülkiyet rejimine geçilince, herkesin gücüne göre çalışması, bir iş görmesi mükellefiyeti doğuyor. Fakat bir insan iş bulamazsa, onu itham etmek mümkün değildir. Bu sebepten, yani iş bulamama yüzünden yoksulluğa düşülmek için, devlet için de iş bulma vazifesi doğuyor. Bu sebepten Sovyet Anayasası, vatandaşlara iş istemek, işin kemiyet ve keyfiyetine göre ücret almak hakkını tanımaktadır. (Madde 118) Fakat devlete, iş bulma mükellefiyetini yükleyen bu 118 inci madde, biraz ibhama kaçmıştır ve ferdin yoksulluktan kurtulma hakkı da maddi bir tanzime kavuşmamıştır. Şöyle ki: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin anlayışına göre: vatandaşın yoksulluktan kurtulması; millî iktisat hususunda sosyalist teşkilâtın tatbik mevkiî bulması ile, Sovyet cemiyetindeki istihsal kuvvetlerinin mütemadiyen artması ile, iktisadi buhran imkânlarının bertaraf edilmesi ile, ve nihayet işsizliğin tasfiye edilmiş olması ile sağlanmış oluyor, denebilir. Fakat bütün bu tedbirlerin, ferdin yoksulluktan kurtulma imkânının tam olarak sağlıyacağı hususu münakaşa götürür. Konumuzu dağıtmamak için bu münakaşaya girmiyoruz. Yalnız, Rus tecrübesi, bir iktisatçı gözü ile incelendiği zaman şu meydana çıkar ki, çıkmaktadır ki: Millî iktisadi sosyalist bir teşkilata bağlanmakla, sosyalist iktisat sistemi gütmekle, vatandaşların, iş, hayat ve refah imkânları artmamış ve binaenaleyh, insanın yoksulluktan kurtulma şansı çoğalmamıştır.

Sosyal haklar meselesi hakkında, nihayet Fransada cereyan eden bir harekete geliyoruz. 1936 Temmuzunda, «İnsan Hakları Fransız cemiyeti» isimli kuruluş, «İnsan ve yurttaş hakları beyannamesine ek» dediği bir proje neşretmiştir. Bu projede, «insan ve yuttaş hakları beyannamesi siyasi demokrasiyi kurmuştur. Fakat yeni meseleler koyan sosyal tekâmül yeni hal suretlerine imkân veren ilmi ve teknik ilerleme, iktisadi demokrasiyi de kurmalıdır.» diyor. İşte bu proje, bu maksatla, sosyal hakları, bir tanzime kavuşturmağa uğraşıyordu. Fakat bu projenin esasları, «Front Populaire» tarafından benimsenmiş olmasına rağmen, mevzuata geçememiştir.

III — İkinci Dünya Harbi içinde sosyal haklar anlayışının kuvvetlenmesi:

Nihayet İkinci Dünya harbine geliyoruz. Bu harb içinde sosyal haklar anlayışı çok kuvvetlenmiş ve gelişmiştir. Öyle ki: Roosevelt gibi dünya çapında politikacıları, Beveridge gibi ailemşumul şöhrete sahip iktisatçıları ve Gurvitch gibi tanınmış hukukçuları meşgul etmiştir. Hattâ, denebilirki, asıl konumuz olan korkudan ve yoksulluktan kurtulma hürriyetleri, kendilerine mahsus ifadelerini ve muhtevalarını dolduran mânâyı; sarih olarak bu harb devresindeki neşriyatta bulmuşlardır. Filhakika, bu harb, daha bitmeden önce, geniş ve derin bir yenileşme ve değışme hareketini de beraberinde getirdiğini ve getireceğini anlatmıştır. Bu yenilik ve değışiklikler, ferdin şahsına bağı haklar telâkkisinde evvelce başlamış olan cereyanı kuvvetlendirme hususunda da rol oynamıştır. Bu gün artık, Gurvitch'in dediğı gibi, müstahsilin, müstehlikin ve nihayet beşerî bir varlık olarak, alelumum insanın hakları, sosyal manasında daha büyük bir açıklığa ermiştir. Bu müellifin verdiğı sosyal haklar beyannamesi projesi bunu göstermektedir.

Bu harb içinde sosyal haklar hususunda gözükten tekâmülü şöyle ifade etmek mümkündür.

1 — Roosevelt'in dört hürriyet hakkındaki nutku: Bu husustaki hareket ilk olarak Roosevelt'in 6 Ocak 1941 tarihinde söylediğı bir nutuk ile başlamıştır. Roosevelt, bu meşhur nutkunda; çalışabilene iş, muhtaç olana emniyet sağlayacak bir düzenin lüzumundan bahsediyor; ve cemiyet içinde insana temin edilmesi bir zaruret olan dört hürriyeti ileri sürüyordu. Bunlardan konumuzu ilgilendiren üçüncü ve dördüncü hürriyettir. Roosevelt, Dört esaslı hürriyetten üçüncüsü olarak; her millete, mensupları için mesut bir sulh hayatı temin edecek olan iktisadi anlaşmalar vasıtası ile, «İhtiyaçtan, yoksulluktan kurtulma hürriyeti» ni ileri sürüyordu. Gene bu dört esaslı hürriyetten dördüncüsü olarak da; hiç bir milletin, komşusuna tecavüze kalkışamayacağı tarzda ve derecede silâhları azaltma anlaşmaları ile, korkudan kurtulma hürriyetini zikrediyordu.

İşte bu harb içinde, ilk defa Rooseveltin bu nutku iledir ki yoksulluktan kurtulma, korkudan kurtulma hürriyetleri tâbirleri altında ifade edilen sosyal haklardan, içtimai emniyet unsurlarından bahsedilmiştir.

2 — Atlantik şartı: Bir müddet sonra, bu nutku, Roosevelt ile Churchill'in yayınladıkları atlantik şartı takip etmiştir. (14/Ağustos/1941) Burada, korkudan ve yoksulluktan kurtulma hürriyetleri hakkında, alelumum sosyal haklar hakkında, teferruat noktalarına varan bir tafsilât yoktur. Fakat bu şartta, iki memleketin, herkese daha iyi çalışma şartları, ekonomik

ilerleme ve sosyal güvenlik temini arzusu güttüğü tesbit ve ilân edilmiştir.

Atlantik şartı, alelumum sosyal haklar ve betahsis korkudan ve yoksulluktan kurtulma hürriyetleri hakkında mühim bir rol oynamıştır. Bu; bu hürriyetleri bizzat kendisinin ele alıp incelemesinden değildir; görülüyor ki Atlantik şartı bu işe girişmemiştir. Onun oynadığı rolün ehemmiyeti, kendisinden sonra geniş bir harekete yol açmış, öncülük etmiş olmasındadır.

3 — Beveridge plânı: Filhakika Mr. Beveridge, meşhur plânını Atlantik şartından aldığı bir mânevi emir dolayısıyla meydana getirmiştir. Bu plânda, yoksulluktan kurtulma hakkının, korkudan âzade kalma hürriyetinin ve bu her iki hürriyeti temin eden sosyal emniyet düzeninin sağlanması için, geniş ve parlak bir tanzim amelîyesi gözükmektedir. Beveridge plânı; hayatta mevcudiyetini idame ettirme hakkını, muhtelif tekaüdiyele ri, çocuklara verilecek tahsisatı, evli kadınlara yapılacak yardımı ve himayeyi, sıhhi hizmetleri, meslekî öğretim hizmetlerini, karşılıklı yardım sosyetelerinin ve sendikalarının durumunu inceliyerek ve bir düzene bağliyerek sosyal emniyet vakiasını gerçekleştirmeğe uğraşmaktadır.

4 — Birleşmiş Devletlerin Millî Kaynaklarının Plânlaştırılması Enstitüsünün Haklar Beyannamesi: Keza 1943 yılının Ocak ayında, Birleşmiş Devletlerin Millî Kaynaklarının Plânlaştırılması Enstitüsü de yeni bir haklar beyannamesi çıkarmıştır. Bu beyanname, geniş ölçüde Atlantik Şartı hükümlerinin gerçekleştirilmesi gayesini güder; bilhassa korkudan kurtulma hürriyetine, iktisadi hâdiseye bağlı mânasının üstünde, daha geniş ve şamil bir muhteva ve anlayış getirir.

Bu yeni haklar beyannamesi; birinci maddesinde, çalışma çağında olanlar için faydalı ve yaratıcı bir çalışma hakkı tanımıştır. Fakat bilhassa dördüncü maddesi ile, ihtiyarlıktan, ihtiyaç ve yoksulluktan, başkasına tâbîlikten hastalıktan, işsizlikten, kazadan kurtulma hürriyetlerini içine alan bir iktisadi emniyet hakkı tanınmaktadır. Altıncı maddesi ile de; gizli, siyasi zabitanın gözetlemelerinden azadelik tanınmaktadır.

Çok iyi olan bu proje, Kongreden gelen kuvvetli bir muhalefetle karşılaştı. Hattâ Kongre, adı geçen plânlaştırma enstitüsünü lağvetti.

5 — Roosevelt'in 12 Ocak 1944 Beyannamesi: Bununla beraber, 12 Ocak 1944 de Roosevelt, kendi hesabına teşebbüse geçti, ve sosyal haklar üzerinde formüller veren yeni bir beyanname neşretti. Bunda; ferdi hakların, iktisadi emniyet ve istiklâl olmaksızın mevcut olamayacağı zikrediliyor, «Zaruretler içinde bulunan kimse hür değildir.» deniyor, aç ve işsiz halkların, diktatörlükler için müsait bir zemin teşkil ettiği söyleniyor, ve nihayet, zamanımızda bu iktisadi hakikatlerin birer bedahet olarak kabul edildiği ilân

ve edilerek «millet, ırk, din farkı gözetilmeksizin, herkes için, emniyet ve saadetin, bazı yeni esaslarını tesis edebilen ikinci bir haklar beyannamesi kabul ettik» deniyor. Bu yeni esaslar arasında da; çalışma hakkını, yiyecek kazanma hakkını, yaşlılığın, hastalığın, kaza ve işsizliğin, iktisadî korkularından yeter derecede korunma, himaye edilme hakkı zikrediliyor. Roosevelt bu beyanname ile, içinde bilhassa bu hakların da bulunduğu yeni esasların, emniyet denen vakıyı tesis edeceğini söylüyor, ve insanlığın saadet ve refahının bunların temini ile mümkün olacağını ifade ediyor.

6 — Gurvitch'in sosyal haklar beyannamesi: Gurvitch'de, gene, 1944 yılında bir sosyal haklar beyannamesi projesi ilân ediyor. O da sosyal hakların zımında, korkusuz ve yoksulluktan uzak yaşama hürriyetini inceliyor.

7 — Son Fransız Anayasası: Son Fransız Anayasası da, Ferdin iktisadî emniyetini sağlayacak hükümler ihtiva etmektedir.

IV — Bu tekâmül sonucu sosyal haklar ve betahsis yoksulluktan ve korkudan kurtulma hürriyetlerinin tebellür etmiş mânası:

Bütün bu izahattan anlaşılıyor ki: İnsanların tekâmülüne muvazi olarak sosyal bağıllık da tekâmül etmektedir. Bunun neticesi olarak da cemiyetlerin, sosyal haklar dolayısıyla, yoksulluğa ve sefalete karşı aldığı tedbirler nizamı, hiç olmazsa literatür ve nazariyatta, gittikçe gelişmektedir. Bu günün sosyal bağıllıktan doğan sosyal vicdanı, sefaleti, fertleri çalışıp verimli olmaya teşvik edici bir müessir sayanların görüşüne uyararak, cemiyette daima sefil ve yoksul insanların bulunmasını tabii görmemektedir. Keza, insanın fizik ve entellektüel varlığını, amme nizamı teşkilâtından gelen tehditlerden, korkulardan uzak tutma da gene bu sosyal vicdanın eriştiği bir merhaledir.

Şimdi, böyle bir tekâmü ile vardığımız son noktada bu hürriyetlerden ne anlamak lâzım geldiğini belirtmeğe imkân vardır:

Beşeri varlık, Aristot'nun dediği gibi sadece siyasi bir hayvan değildir. Biz, insanı ihtiyaçlarla çevrili, ve cemiyet içinde, müstahsil, müstehlik, vatandaş sıfatları ile sosyal fonksiyonlar ifa eden bir manzara, daha doğrusu manzaralar altında görmekteyiz.

İşte sosyal haklar ve betahsis korkudan ve yoksulluktan kurtulma hürriyetleri, insanı böyle ihtiyaçlarla dolu ve sosyal kadroda fonksiyonlar ifa eden vatandaş olarak ele almaktadır. Böyle olunca; bu her iki hürriyetin mânası, kanaatımızca, şöyle tebellür etmiş oluyor :

A — Yoksulluktan kurtulma hürriyeti: a - insanın, beşerî şahsiyetine lâyık şartlar içinde hayatını devam ettirmesi, b - insanın sefalet altında ezilmekten kurtulması mânasını taşır.

Yoksulluktan kurtulma tâbiri sosyal meseleler edebiyatında yenidir.



Yukarda gördüğümüz gibi, bu tâbiri ilk defa, Roosevelt 6 Ocak 1941 de dört hürriyetten bahsederken kullanmıştır.

Beveridge'in ifade ettiği üzere yoksulluk; sıhhatli bir hayat sürmek için zaruri olan, mevcudiyeti devam ettirme vasıtalarının yokluğudur. Mevcudiyetimizi devam ettirme hususunda muhtaç olduğumuz bu vasıtalar-dan, muayyen bir gelirin, bir kazancın elde edilememesi, kaybedilmesi dola-yısıyla mahrum kalırız. Yani yoksulluk kazanç ile ilgilidir, binaenaleyh şu üç sebeple vaki olur:

- a — Kazancın kesilmesi ile: (Meselâ işsizlik ve hastalık dolayısıyla)
- b — Kazancın aile durumuna uymaması ile: (Çocukların, aile efradının çokluğu)
- c — Kazanç kabiliyetinin kaybolması: (Kaza, devamlı meslekî hastalık, ihtiyarlık)

Şimdi, bu izahatın ışığı altında, daha geniş bir ihata ile meseleyi kav-ramağa uğraşır isek, kanaatimizce, yoksulluktan kurtulma hürriyetinin şu nok-taları ihtiva ve istilzam ettiğini anlarız:

1 — Yoksulluktan kurtulma hürriyeti; çalışıp enerji sarfetmeğe muk-tedir kimselere, çalışma imkânını sağlamağı ve bu suretle, onu yoksulluğa düşmekten alıkoyacak bir gelir temin edilmesini istilzam eder.

2 — Yoksulluktan kurtulma hürriyeti; insan, hayatını bu tarzda devam ettirirken, doğum, evlenme, hastalık, ölüm gibi fevkalâde masrafları gerek-tiren haller karşısında, ferdi içinden çıkılmaz iktisadi zorluklara ve imkân-sızlıklara uğratmamağı istilzam eder.

3 — Bu hürriyet; çalışma çağında olduğu halde evli olması dolayısıy-le evine bağlı kalmak zorunda kalan kadınları, evlilikten doğan ihtiyaçlar muvacehesinde himaye etmeğı istilzam eder.

4 — Keza, bu hürriyet; talebe gibi, henüz çalışma şartları ve çağı içinde bulunmıyan kimseleri korumayı istilzam eder.

5 — Ve nihayet korkudan kurtulma hürriyeti, çalışıp kazanma kudre-tinin, kaza, hastalık, gebelik, işsizlik dolayısıyla inkıta bulması, veya, yaş-lılık, malûliyet gibi sebepler dolayısıyla büsbütün zevale uğraması halinde sefalet ve harabiye düşülmemesini istilzam eder.

Bu suretle, modern vicdan, sadece belli bir sâ-y erbabını değil, onların dışındakileri de, yani patron, tacir, ev kadını, okul talebesi gibi herkesi istihdaf etmekte, vatandaşı sefaletten kurtarmayı derpiş etmektedir. Zira yoksulluk tehlikesi, yani kazancın kesilmesi, kazancın aile durumuna uyma-

ması, kazanç kabiliyetinin kaybolması tehlikesi, bütün vatandaşları tehdit edebilir. Binaenaleyh, yoksulluktan kurtulma hakkında, herkes ve bütün sınıflar istifade etmelidir. İşte bunun içindir ki; bu hak Beveridge'in tasnifinden izler taşıyan yukarki tasnifimize giren herkesi yoksulluktan kurtarmayı istilzam eder. Bu suretle bütün kazanç arızaları karşılanmış, ve hangi sebeple olursa olsun, kazanç arızasına veya imkânsızlığına uğrıyan vatandaşın yoksulluğa düşmemesi sağlanmış olur.

B — Korkudan kurtulma hürriyetine gelince: Kanaatimizce bu hürriyetin mânası iki veche altında gözükmektedir.

1 — Bir veçesi ile korkudan kurtulma hürriyeti; yukarda gösterilen tarzda bir iktisadi emniyet hakkına sahip olan insanın, hayatının bu maddi imkânlarından mahrum kalma endişesinden kurtulması mânasını taşır.

2 — Diğer veçesi ile de bu hürriyet; insanın sosyal yaşayışının her safhasında, amme otoritesinin ve onun ajanlarının gizli ve açık takiplerinden azade kalması mânasını taşır.

Daha başka bir ihata çerçevesi içinde söylemek lâzım gelirse, korkudan kurtulma hürriyetinin şu noktaları istilzam ettiğini belirtmenin mümkün olacağını sanıyoruz:

a — Korkudan kurtulma hürriyeti; Cemiyet içindeki durumu, Patron, tacir, işçi, çocuk, kadın, ne olursa olsun, bütün insanların, müşterek maddi saadet nizamından aynı şartlar muvacehesinde istifade etmesi ve bir iktisadi emniyet içinde, korkusuz bir hayat sürmesi imkânını istilzam eder.

b — Cemiyet içinde ifa ettiği hizmet, gördüğü vazife ne olursa olsun, hizmet ve meşgalesinin mahiyeti dolayısıyla, kanunların objektif olarak koyduğu tazyitlerden başka, hiç bir tazyika ve kötü akibete uğramadan hizmet ve meşgalesinde endişesiz devam etme imkânını istilzam eder.

c — Kanunen tanınmış iktisadî, siyasî, kültürel, meslekî, dinî, ve artistik her nevi teşekküllere, siyasî kuvvetin tazyik ve müdahalesi olmadan endişesizce girebilmesi ve çıkabilmesi imkânlarını ve ayrıca, bu hususlarda bir teaddiye uğradığı takdirde salâhiyetli amme makamlarını tahrîk edebilme hakkını istilzam eder.

Görülüyor ki; klâsik ferdî hakların birçoğunu da zımında ifade eden bu korkudan kurtulma hürriyeti, esaslı bir haktır. İnsandan bu hakkını almak bizzat beşerî istiklâlin temelini yıkmak, ve bütün diğer hakların hakiki değerini de tahrîp etmektir.

V — Bu hürriyetlerin temini:

Şimdiye kadar verdiğimiz izahat ile, korkudan ve yoksulluktan kurtul-

ma hürriyetlerinin, geniş ölçüde, amme vicdanının takdirine uğradığını göstermiş bulunuyoruz. Fakat Gaston Jèze'in dediği gibi, bir hürriyeti tanımak ve sadece prensibini koymak yetmez. Bir hürriyetin hakikaten mevcut olması için, insanların bu hürriyetten hakikaten istifade edebilmeleri için, bir prensip beyannamesinden, deklarasyondan fazla şeyler, «Teminatlar» lâzımdır.

A — Yoksulluktan kurtulma hürriyetinin temini: Hemen bütün büyük ve medeni devletlerle, Birinci Dünya Harbinden sonra demokratik esasları kabul eden devletlerin birçok mevzuatı, karşılıklı yardım assosiyasyonları sendikalar, her nevi sigortalar kanalı ile, insanın yoksulluktan kurtulması hürriyetini temin etmeğe uğraşmaktadır. Fakat, yukarda verdiğimiz tasnifin bütün hadlerini içine alacak şekilde geniş, şümulü vasıtalarla, ferdin her cihetten sefaletе düşmesini önliyecek tedbirler, bütün genişliği ile, mevzuat ve tatbikat sahasına inmemiştir. Bunun sebeplerine biraz ilerde imkân nispetinde dokunacağız.

O halde, hiç olmazsa, nazari sahada, yoksulluktan kurtulma hürriyetini sağlama hususunda gösterilen tedbirlerin neler olduğunu görmek lâzımdır.

Yukarda izah ettiğimiz sebeplerle, kazancın kesilmesi, aile durumuna uymaması, kazanç kabiliyetinin büsbütün zeval bulması hallerinde içine düşülecek sefaleti bertaraf etme hususu Beveridge plânında zikredilen şu üç yol ile temin edilecektir.

- 1 — Zaruri ve esaslı ihtiyaçları karşılayacak bir içtimaî sigorta;
- 2 — Bazı hususî hallere münhasır kalmak üzere millî yardım;
- 3 — Bunlara ilâve olmak üzere ihtiyarî sigorta;

İçtimaî sigorta, sigortalı şahıslar tarafından veya onlar namına ödenmesi mecburi aidatın önceden ödenmiş bulunması şartı ile, bu şahıslara, talep zamanındaki servet durumlarına bakılmaksızın para ödenmesidir.

Görülüyor ki içtimaî sigorta, bu üç usulden, en ehemmiyetlisidir. Fakat diğer ikisi ile tamamlanması lâzımdır.

Millî yardım, içtimaî yardım ise, sigortanın şamil olmadığı bütün ihtiyaçları karşılayarak ferdi sefaletе ve yoksulluğa düşürmemeyeğe uğraşacaktır. Bu usul ile, ferdin önceden, herhangi bir aidat ödeyip ödemediğine bakılmaksızın, fakat hususî vaziyeti göz önünde tutularak, gelir ve ihtiyacı tahkik edilecek, yardıma lââyık olduğu anlaşıldıktan sonra, kendisine, devlet hazinesinden bir para ödenecektir. Bu işi yapmak için de hususi bir organizasyon kurulacaktır.

B — Korkudan kurtulma hürriyetinin temini: Korkudan kurtulma hürriyetini iki veçhe altında görmüştük. Birinci veçhesi iktisadî hâdisе ile

ilgili idi. Yoksulluktan kurtulma hürriyetini sağlayan tedbirler başarı kazandı. Yani, insan, bir iktisadi emniyet sahası içinde, hayatının maddi imkânlarından mahrum kalma endişesinden kurtularak yaşıyacaktır.

Bu hürriyetin ikinci veçhesine gelince: Ferdî, sosyal yaşayışının her safhasında gizli ve açık takiplerden, tazyıklardan nasıl uzak tutucağız? Biz bu hususun teminini daha ziyade, bütün devlet mekanizmasının alacağı demokratik tarzda; bütün mevzuat silsilesinin göstereceği hâkim demokratik vasıfta görüyoruz. Zira korkudan kurtulma hürriyeti, meselâ konut dokunulmazlığı gibi, sahası dar olan ve binaenaleyh, tanzimi kolay olan bir keyfiyet değildir. Bu hürriyet, insanın bütün sosyal ve politik münasebetlerini kavrayan geniş ve dağınık bir muhtevaya sahiptir. Binaenaleyh onu, tek bir kanun ve tedbir ile temin etmeğe imkân yoktur. Ohalde onun sadece prensipini koyacak, sonra da, bütün mevzuat silsilesine ve devlet mekanizmasının işleyiş tarzına verilecek demokratik karakter ile, bu hürriyeti sağlamağa uğraşacağız. Anayasadan tutun da, amme hizmetlerinin günlük veçhesine taallûk eden bir hususu tanzim eden kanun, nizamname, talimatname ve hattâ şifahî emirler manzumesinin göstereceği demokratik vasıf, bu hususun teminatı olur. Fakat bu; maddi müessiriyeti olmyan bir yoldur. Korkusuz yaşaması gereken ferdî, bilhassa usul ve kanun dışı bir karar ve noksan bir merasim ile tazyık ve takip eden, nihayet tutan ve alıkoyana karşı maddi müessiriyeti yoktur.

İşte bu nokta Fransız ihtilâlinden beri ferdî hürriyet üzerinde düşünenleri meşgul etmiştir. Bu hususta Habeas Corpus denen bir müracaat yolu vardır ki, bu yol, kanunsuz tutma, ve alıkoymalara karşı, kısmî bir garanti teşkil ederek ferde, korkusuz bir hayat sürme hususunda yardımda bulunur; şöyle ki:

Malûm olduğu üzere, vatandaş, ancak salâhiyetli makamların usulüne göre tanzim edilmiş emirleri olmadan tutulamaz, alıkonamaz. Fakat, böyle bir emir olmadığı halde, bir kimsenin tutulması, alıkonulması fiili vaki olabilir. Bu hal, insanı, daimi bir korku içinde bulundurur. Böyle bir hal vukuunda, mağdurun bizzat kendisi, aile efradından biri, bir akrabası, ve bir dostu, mevkufun; tevkifin salâhiyetli bir makamın yazılı emrine göre yapılıp yapılmadığını tetkik edecek salâhiyetli bir yargıç önüne çıkarılması için bir müracaatta bulunur. Yargıç, evvelâ, tevkifi ilgilendiren bütün evrakın kendisine tevdiine karar verir. Tetkikatına göre, emir salâhiyetli makamdan usulüne göre çıkmamışsa, Yargıç, derhal tahliye kararı verir.

Fakat bu usulde de, Yargıç, ancak şekil şartlarını incelediğinden bu yol da korkudan azade yaşama hususunda kuvvetle messir değildir.

VI — Ferde yoksulluktan kurtulma hakkını tanırsak, ferdiyete ve şahsi teşebbüs fikrine bir zarar gelmiş olur mu?

Filhakika, cemiyet içinde, herhangi bir sebeple sefalete düştüğü zaman, fert, muhakkak bir himayeye mazhar olacağını bilirse, bu, onun ferdî şahsiyetini ataletle sevk etmez mi? Hayatını kazanması hususunda şahsi teşebbüs esprisini körletmez mi?

Buna benzer itirazlar, ferdi sefaletten ve yoksulluktan kurtarma hususunda bir içtimai emniyet plânı yapan Beveridge'e de tevcih edilmiştir. Fakat o, bu itirazı varit görmemektedir. Ona göre, şahsi teşebbüs aklıktan değil tokluktan kuvvet alır. Plân ferdî teşebbüslere engel olmayacak, tam tersine, müteşebbislerin cesaretini ve itimadını arttıracaktır. Zira, plânın tam tahakkukundan sonra dahi, milletin her ferdine tanınmış olan asgarî seviyenin üstüne çıkmak üzere bir cevelân sahası bırakılmış olacaktır. Kanaatımıza göre de ferdi yoksulluktan kurtaracak tedbirler, onu ataletle sevk etme neticesini doğurmaz. Bu tedbirler, nihayet, enerji sarf etmeğe kabiliyetli ve istekli kimselere, faaliyet ve gelir sahaları temin etme ve belli sebeplerle, bu faaliyetten uzak kaldıkları takdirde hayatlarına devam imkânını sağlar; yoksa, insanı, içtimai sigorta müesseselerinin ve devletin sırtına oturmuş bir tufeylî vaziyetine sokmaz.

VII — Yoksulluktan kurtulma hürriyetinin önüne çıkan güçlükler:

İnsana çalıştığı müddetçe ve çalışma kabiliyeti zevale erince, sefaletten uzak bir hayat seviyesi ve imkânları sağlamağı emreden yoksulluktan kurtulma hürriyeti, realiteler sahasında büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır.

a — İçtimai iktisat hareketlerinin bütün inkişafına rağmen, hâlâ, büyük sınaî ve malî mehafilin siyasi mehafile tesir ederek, çalışanlar lehine tanınmış olan sosyal haklar sahasında ileri mevzuata ve tatbikata doğru gidilmesine engel olduğu bir gerçektir.

b — Siyasi, idarî otoriteler, büyük güçlükler arzeden siyasi ve idarî plânda kalan meselelerle uğraşırken, hele bunların günlük tecellileri ile meşgul olurken, büyük program ve sürekli bir çalışma isteyen bu hürriyetler sahasındaki faaliyette kusur etmektedir.

c — Yoksulluktan kurtulma hürriyetini, bilhassa devlet yardımı, millî yardım ile sağlarken, karşımıza, büyük malî güçlükler çıkmaktadır. Himaye edilecek şahısların çokluğu ve sınıfların çeşitliliği, ehemmiyetli bir yekûn tutacak olan bir malî gayret istemektedir ki bunu temin etmek çok güçtür.

Bu taktiri hazırlarken müracaat edilen eser ve vesikalar:

Georges Gurvitch . . . . . La Déclaration des Droits Sociaux. 1941.  
Editions de la maison française. New York.

- Edgard Milhaud Le plan Beveridge. 1943. Les annales de l'économie collective. Genève.
- Malcolm W. Davis, H. Gilchrist, G. Kirk, N. Z. Padelfard. La Charte des Nations Unies. 1946.
- Roger Céré, Charles Rousseau: Chronologie du Conflit Mondial 1935-1945 Société d'éditions française 1945. Paris.
- Mirkin Guétzévitch Les nouvelles Tendances du Droit Constitutionnelle. Deuxième édition. 1936. Librairie Générale de Droit et de jurisprudences. Paris.
- Duguit Souveraineté et Liberte. 1922. Alcan. Paris.
- Duguit Manuel de Droit Constitutinnel. 1923. Anciennes maisons Thorin et Fontemoiny
- Emil Giraud La crise de la Démocratie et le renforcement du pouvoir exécutif. 1938. Sirey.
- Ali Fuat Başgil Esas Teşkilât Hukuku Serileri. Cilt 2. 1935 Türkiye Matbaası. İstanbul.
- Cemil Bilsel Birleşmiş Milletler. I. San Fransisko çalışmaları 1946.
- Bülent Nuri Esen Anayasa Hukuku. Milli Eğitim Basımevi. 1946.
- Gaston Jèze. Mukbil Özyörük: Ferdî hürriyetler. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası. Cilt III Sayı 1.
- Muslih Fer 1) Beveridge içtimai emniyet plânı. 2) Beveridge plânının başarı şartları, değeri, ve bu hususta ileri sürülen tenkitler. Siyasal Bilgiler Okulu Dergisi. Cilt 1. Sayı 3.
- Géorges Gurvitch'in yukarda adı yazılı eserin lâhika halinde gözükən üç vesika: 1 — Extrait du Discours du Président Roosevelt Sur les quatre Libertès du 7 Janvier, 1941. II — Le projet de la Nouvelle Déclaration des Droits, élaboré par le U. S. National Resources Planning Board, Janvier 1943. A New Bill of Rights III — Extrait du Discours du Président Roosevelt du 12 Janvier 1944.
- Nihat Erim : Âme Huhuku Dersleri cilt I. 1942 Ankara
- E. C. S. Wade : İngilterede şahıs hürriyeti. (Çev. İ. Eraydın) İdare dergisi, sayı 184.